

473

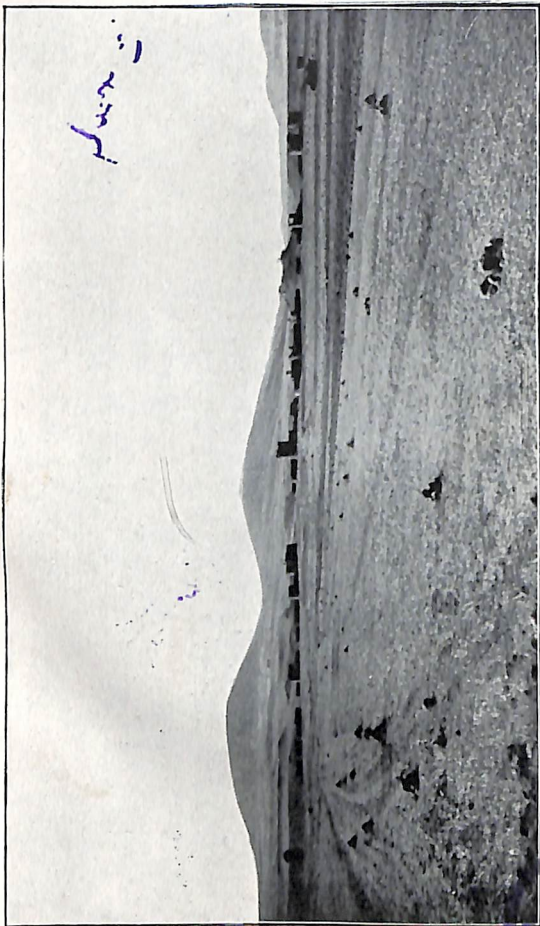

726
F-31

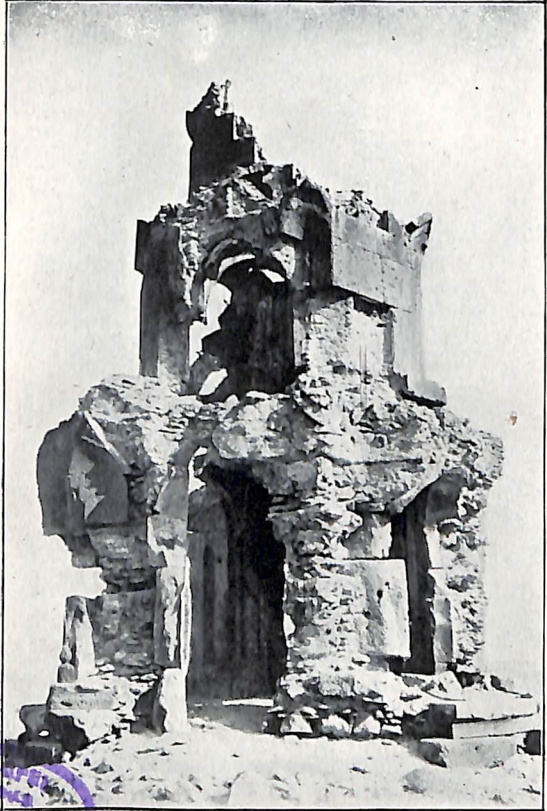
726
F-31

36 096-4. L.

2004

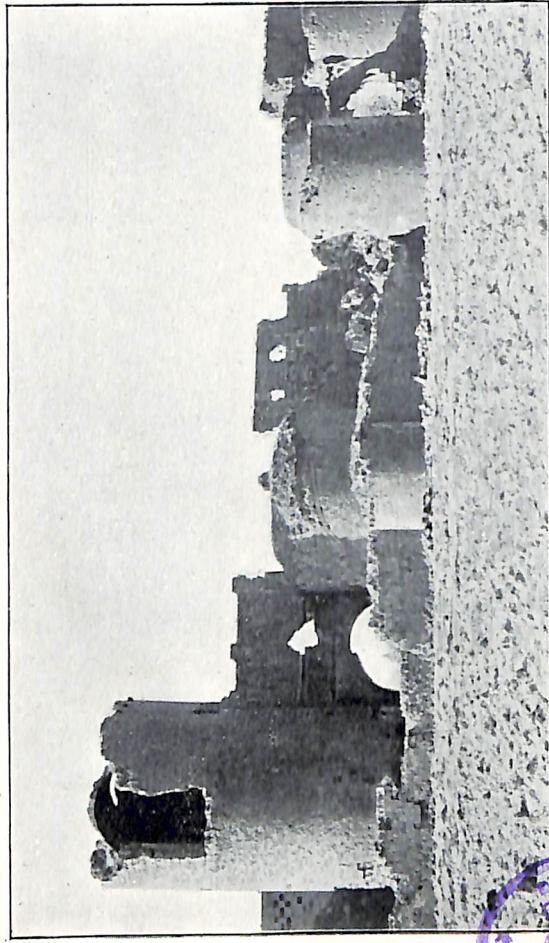
Պարխուրի անոթ ճանաչից — Vue des Murs de loin.

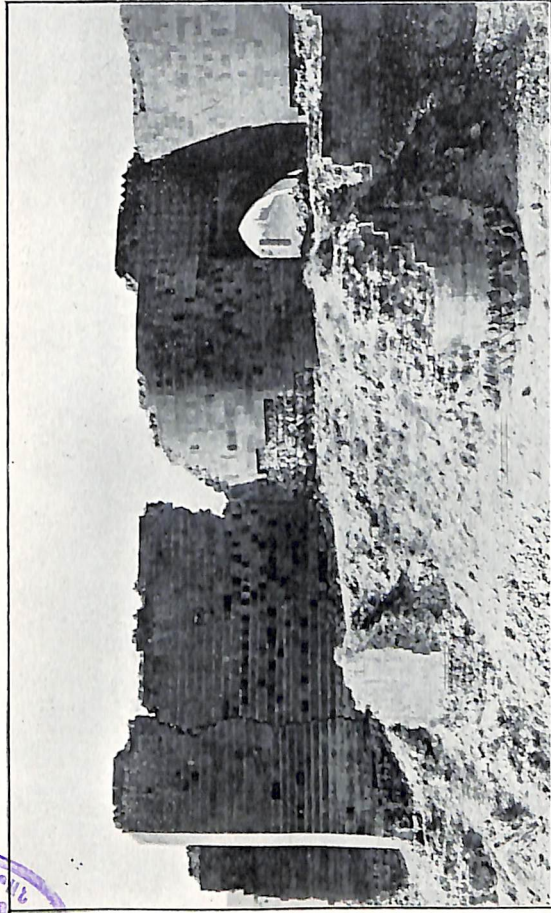
Հովուի եկեղեցին — L'Église du Berger.

19431-59

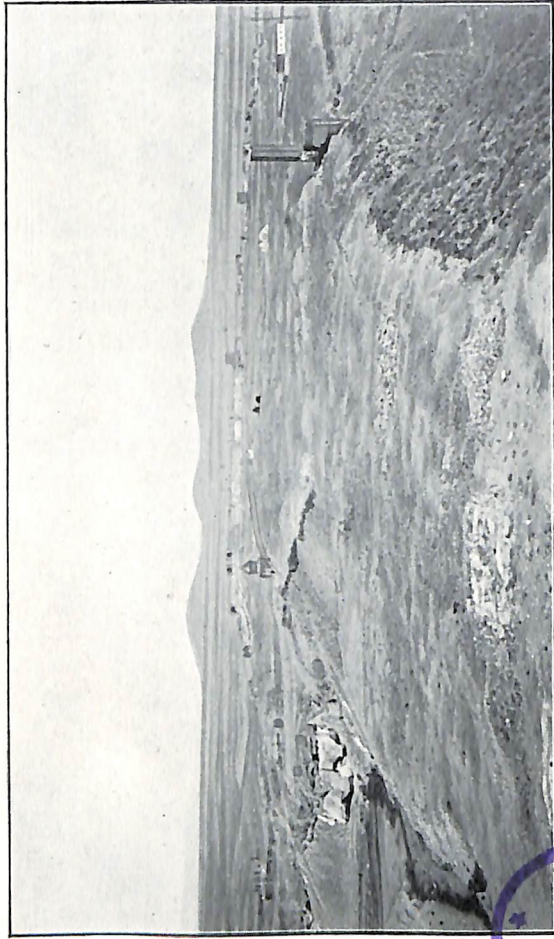

La Porte principale.

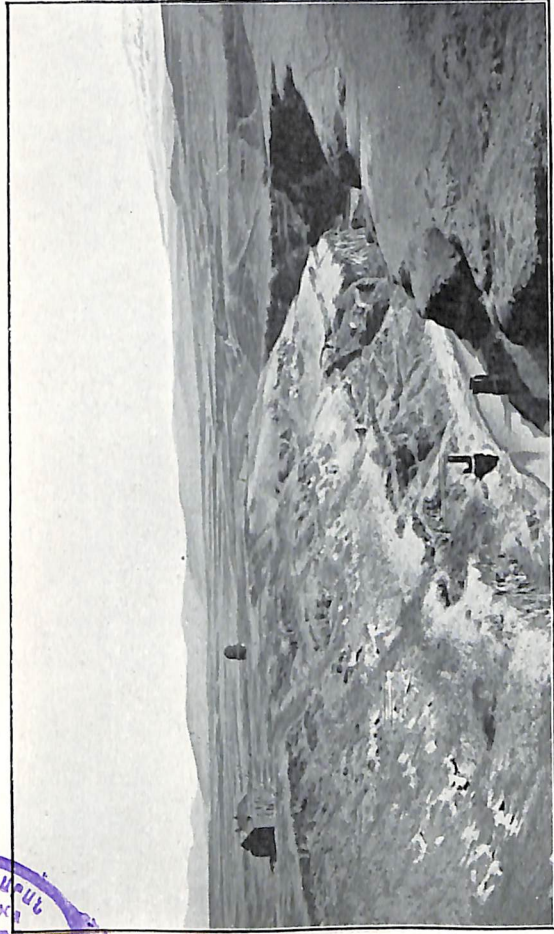

La Porte de Dowin.

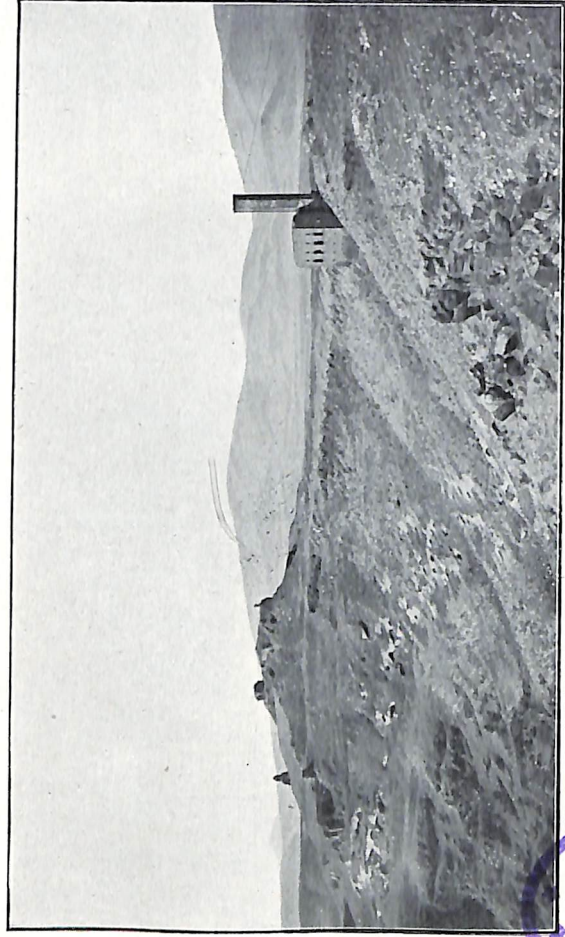

Բնդճանուր տեսարան — Vue générale.

Ախուր լեռան ձորը — La Vallée d'Arpa-tchah.

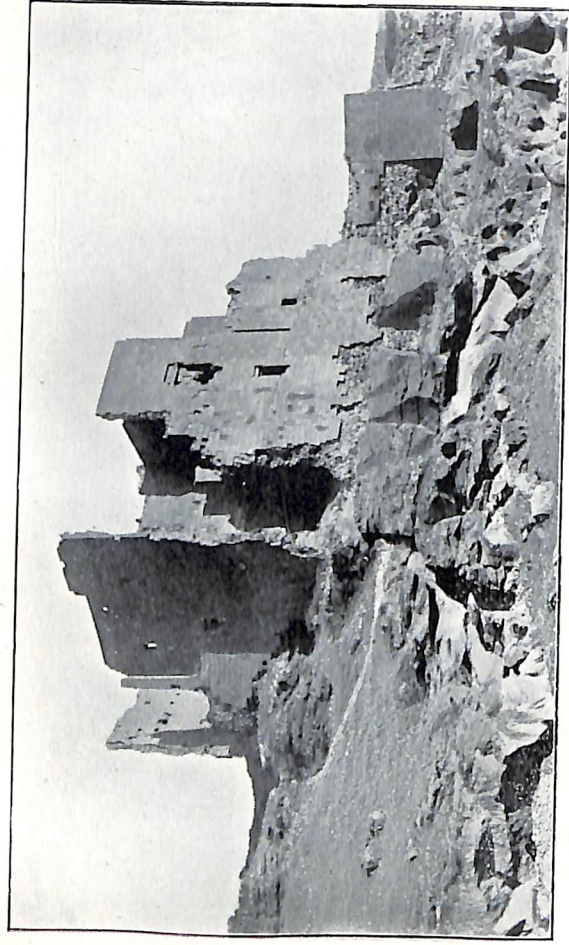

Մարտիրոսի եւ Դամարոսի — La Citadelle et le Tribunal.

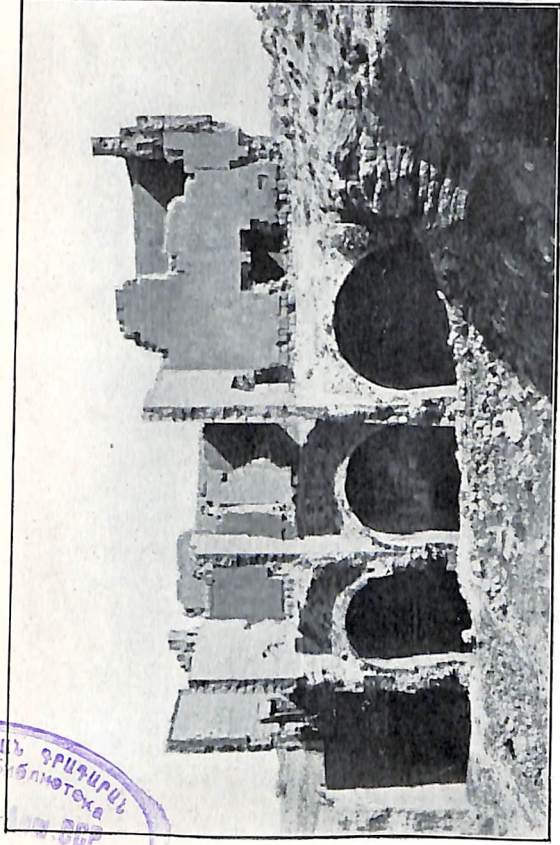

Վրաց եկեղեցին — L'Eglise géorgienne.

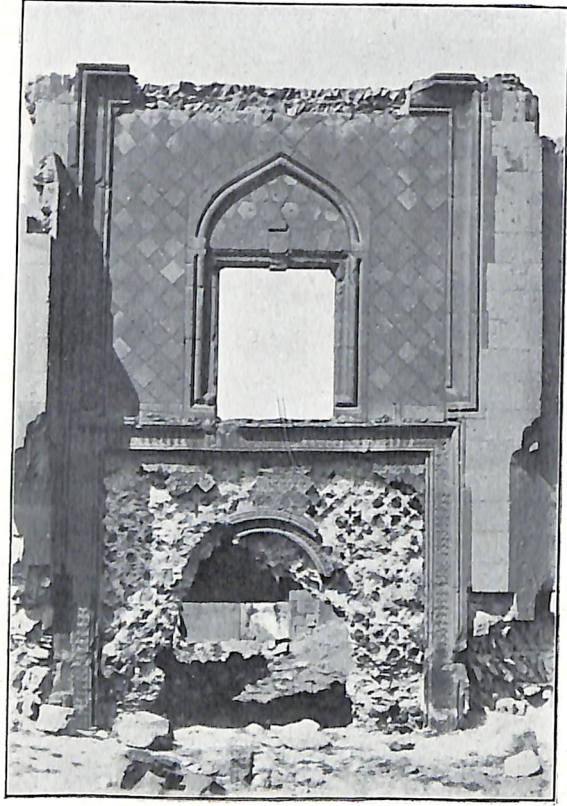
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԵՍՏ. ԲՈՒԼՈՒՄ
ՀԱՅԿ-ԱՅՏ ԵՍՏ
ԿՆԱԿԱՆ ԿՆԱԿԱՆ

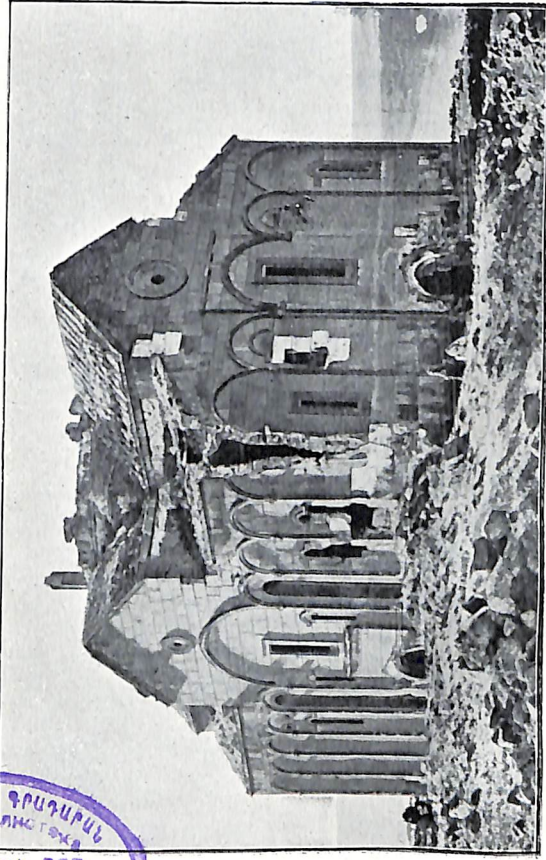
Զորանոց ? — Caserne ?

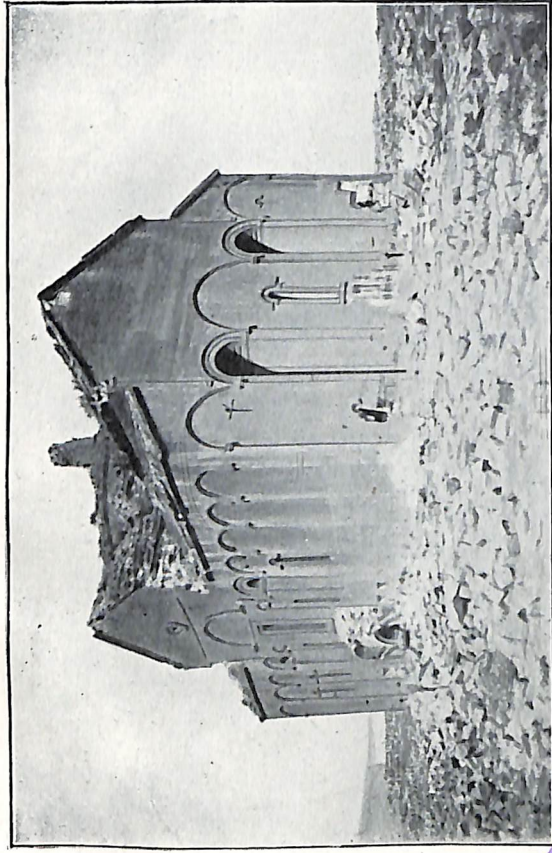
Զորանոցի մի կողմը — Un côté de la Caserne.

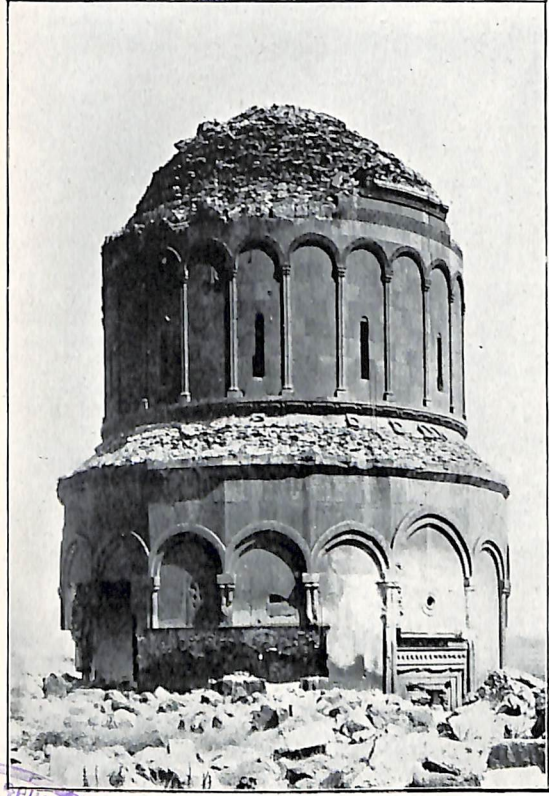
Զորանոցի մուտքը — L'Entrée de la Caserne.

Մայր եկեղեցին (Հրա. Արխ.մու.) — L'Église cathédrale (N. O.)

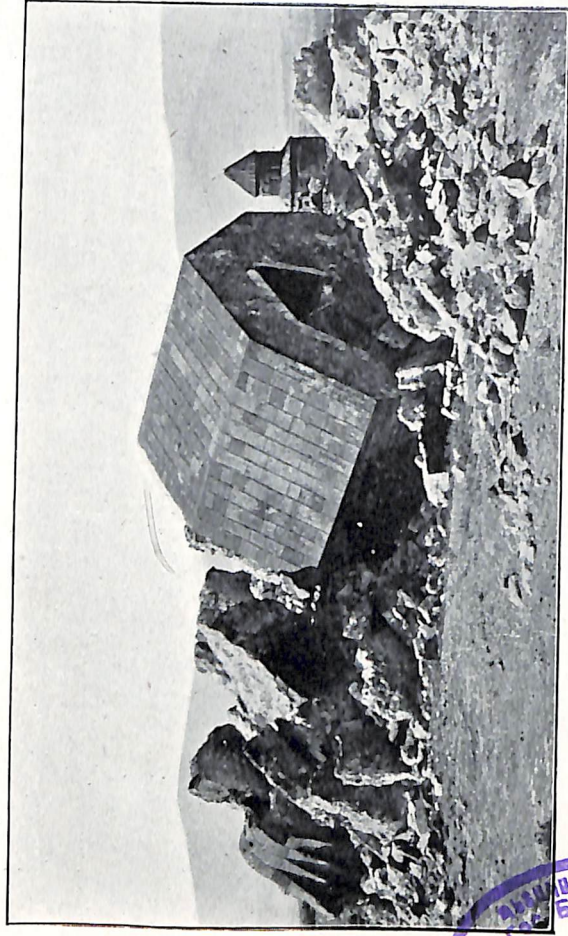

Մար Եկեղեցին (Հար. Արեւելք) — L'Église cathédrale (S. E.)

Ս. Փրկչի եկեղեցին — L'Église du St-Sauveur.

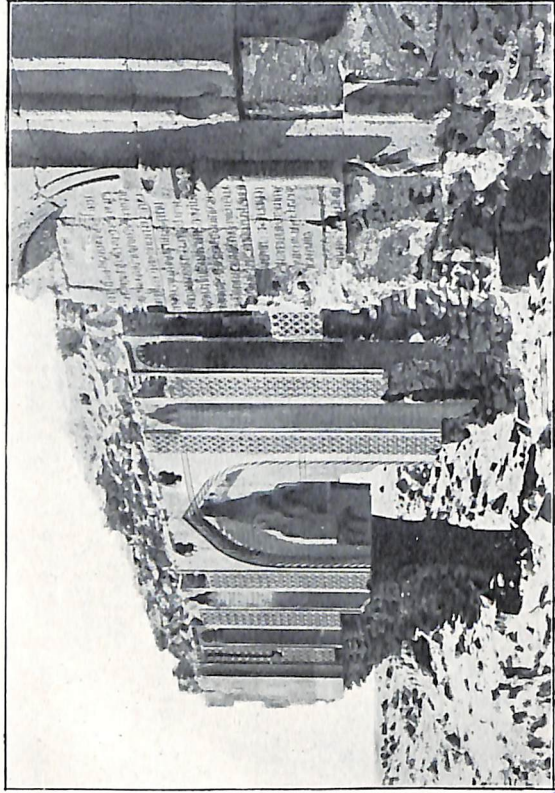

Փակիզաձ աշտարակը -- La Tour démolie.

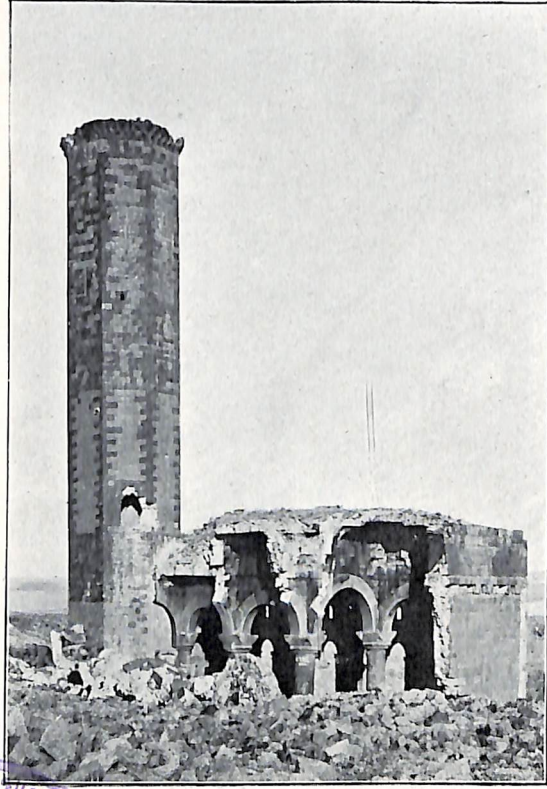

Ապուղամյանների եկեղեցին — L'Église de la famille Apoughamrian.

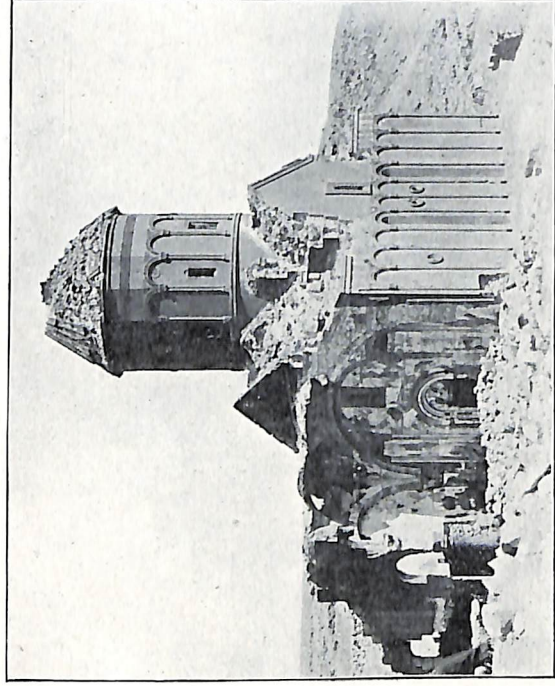

Առաքելոց եկեղեցին — L'Église des Apôtres.

Դատարան ? (Մզկիթ ?) — Le Tribunal ? (La Mosquée ?)

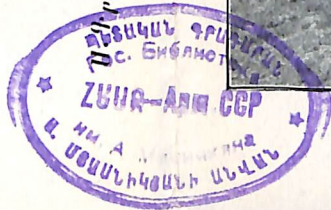

Սուրբ Կրիստոսի — L'Église de St-Grégoire l'Illuminateur.

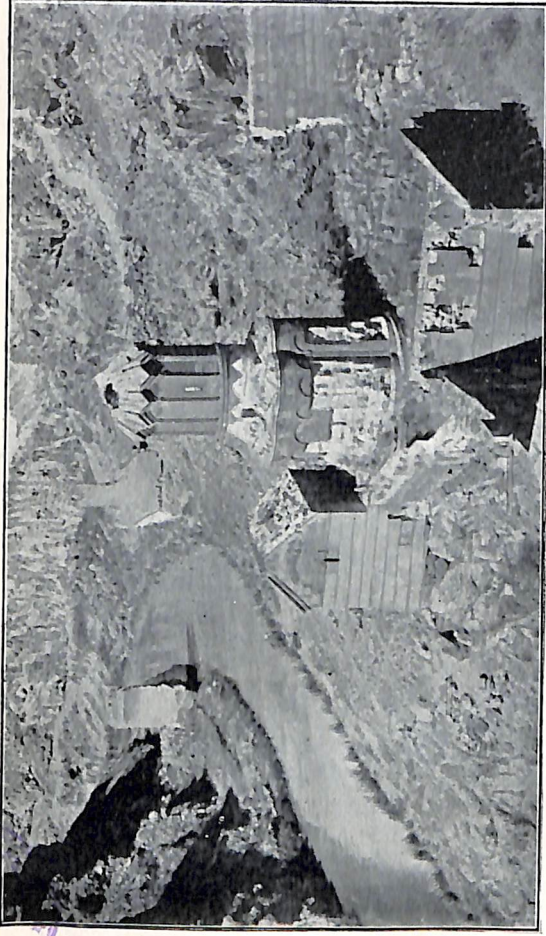

Մի հին եկեղեցի միջնաբերդում — Une ancienne Église dans la Citadelle.

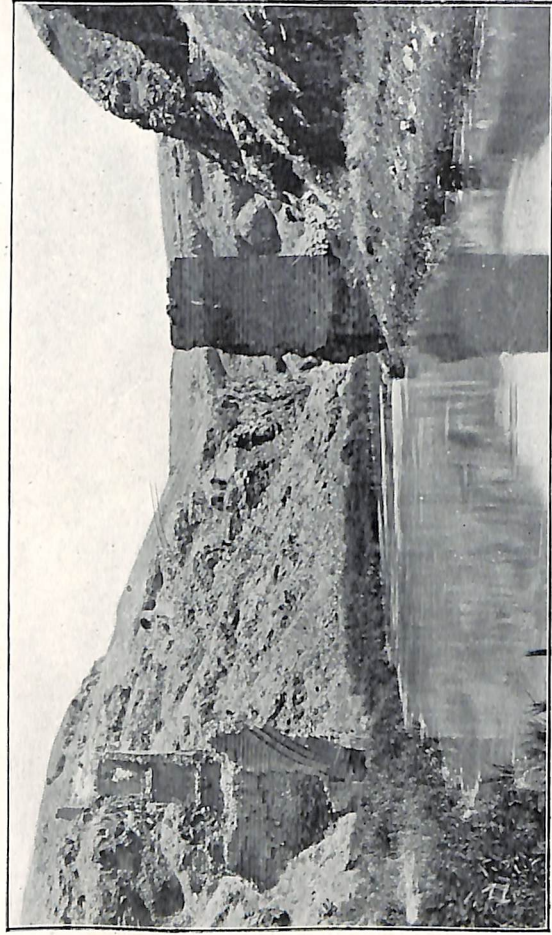

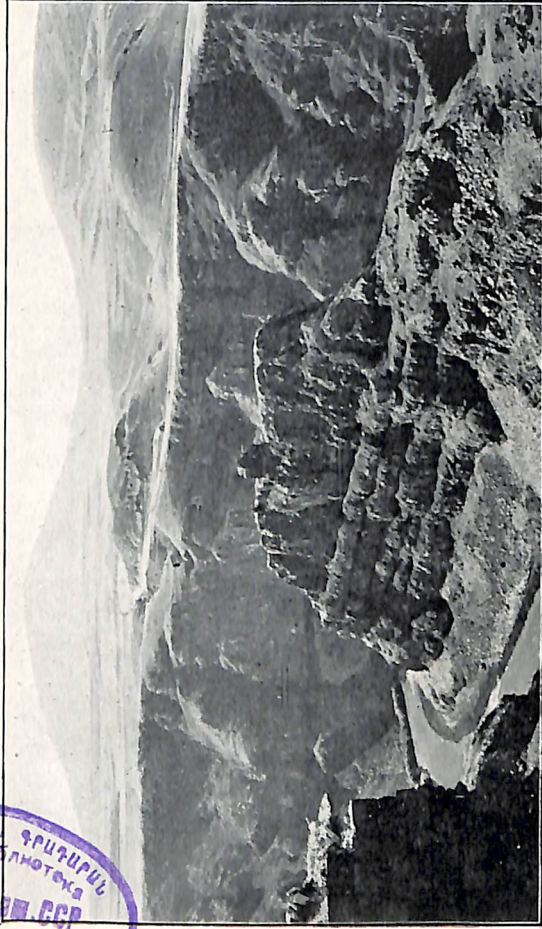
Հայկական եկեղեցին — La plus ancienne Église d'Ani.

Բեկենտի վանք — Le Couvent de Bekhentz.

Կամրջի սիւները — Les Piliers du Pont

Ղըղ-ղալա — Qyz-qaleh.

Ա Ն Ի

Էրտաւորը կամ ճանապարհորդը, լինի՛ ձիաւոր, կապով
կամ ձեռխօան, դեռ չհասած այս օդաւոր քաղաքին, հաղար-
ուծէկ խորհրդածութիւններով աչքերը սեւեռում է դէպի այն
կողմը, Անհամբեր է նա: Ուզում է ժամ առաջ տեսնել — գէթ
Տեւնէկ առ այժմ — հետուից, ներքին մի գոնացո՞ւմ ունենալու
թէ իր լաղմամբաց կարօտն առնելու համար: Մի քուռն զգացում,
անմմկնելի մի փափագ, որ ամէն հայր — նոյն խակ օտարազգի տղե-

տասկ, գետուն եւ՝ օձ, որոնք ամառացած ֆաղափի ամէն կողմում տա-
րածուած ցիւց քաթերի, չէնքերի հեափելը յիշեցնող բարակոյտի միջից
դուրս են հանում իրանց վախկոտ գլուխը։ Սրա՛նք են եղած Անիի տի-
ակ բնակիչները, ժեւ-րդ դարի սկզբից ի վեր, առանց հաշուի առնելու
վաչկատուն, թափառական փրգերի առեմամնակեայ բնակութիւնը։

Դէ՛ մի լաշնատարած մի չէնք կայ, վեհ, բարձր, ընդարձակ, որի
վրայ թառած են բուեր, հեռուից լսում ես նրանց սարսաղեցիկ եւ
ողբախառն լացն ու կոծը, փոխանակ Աստծու հասցէին զրկուած աշու-
նեքի եւ հեշտօրօր մեղեդիները։ Գմբէթն ընկած է, ա՛յնպէս որ՝ գլխա-
տուած մի գեղեցիկուհու տղաւորութիւնն է անուժ տեսողի վրայ. —
Մայր եկեղեցին է դա. 980 թուականին Սմբատ թագաւորի կողմից հիմ-
նուած, եւ 1001 թուին « Հայոց թագուհի » Կատարմեղէի ծախսով աւար-
տած, հայաղգի Տրդատ ճարտարպետի հսկողութեամբ։

Աւելի հեռուն՝ մի բարձր աշտարակ, որ երբեմն դիտանոցի եւ ապա

միջնադէի անդ է ծառայել, գրաւում է քո ուշագրութիւնը։ Նրա կից
շինութիւնը կոչւում է թէ՛ « Կաթողիկոսարան » եւ թէ՛ « Մզկիթ », որը
սահայն կարծւում է թէ Անիի Դատարանը պէտք է եղած լինի։

Աջ կողմից, Մաղկաձորի բարձունքի վրայ սրածայր սրագմբէթ մի
փոքրիկ չէնք կայ. — Ապուղամբէնց ս. Գրիգոր եկեղեցին, ժւրդ դարի
վերջերը կառուցուած նո՛յն Տրդատի ձեռքով, եւ ծախսով Պահլաւունի
« Գրիգորի իշխանի »։

Զախ կողմից, Դվիթլիի վրայ հսկող մի ուրիշ շինութիւն՝ իր բիւ-
զանդակաւն կլօր գմբէթով՝ տարօրինակ է թւում քեզ. — Յիշեալ Դրի-
գոր իշխանի որդի « Ապղաբիկ Հոսց մարզպան »ի շինել տուած ս. փրկիչ
եկեղեցին է, ժԱւրդ դարում հիմնարկուած։

Իսկ կենտրոնում՝ Առաքելոց եկեղեցին, որի երկու պատերը միայն
կանգուն են, եւ նրա ժամատունը արաբական դրուագները հրաշալիքներ
է ներկայացնում։ Ա՛յդ էլ Պահլաւունիների կողմից շինուած է թւում։

Բազմաթուղունքները պատան ԿԼ, գանձատուներ ԷԼ, մատենադարաններ ԷԼ, գաղութարաններ ԷԼ աշտեղ ԷՐՆ:

Արդի պատմաբաններին եւ ճանապարհորդներին « Բաղրատու նեղաց պալատ » կոչումը չհնքը գտնուի է՝ Ծաղկածուրի եւ հիւսիսային պալատներին միացած անկիւնում։ Երեք յարկից բաղկացած է այն, որ աւելի Զօրանոցի, քան թէ Պալատի է նմանում։ Մուտքը դարկալուած է արաբական դուռ ապնիսով, եւ պատի մէջ ագուցում գտնուող քարերով, որոնք հիւսիսային եւ պատճառում քիչ։ Ո՛հ մի դիւր, ո՛հ մի յիշատակարան, առա՛գ . . .

Անչափահաս երեխաները, որոնք հայտնաբերվում են հիմնականում Երևանի քաղաքում, Երվանուկի և Գրիգորի եկեղեցու տաճարից, բարձրահասակ են, քաղաքում են ծնվել, քաղաքում են աճում, քաղաքում են սովորում, քաղաքում են աշխատում, քաղաքում են հանգիստ անցկացնում, քաղաքում են մահանում։

[illegible]

գիտում՝ է ամէն ինչ, եւ հաղորդում մի քիչ գէշը գտնուած ու Գր. Լուսաւորչի (Նովեշի) եկեղեցուն, որի գմբէթը հալիւ նշմարելի է Միջնաբերդի այս մասից: Նոյն ձորի մէջ, բայց աւելի մօտ, ահագին եւ զոռուարամերձեւալի մի ժայռի վրայ տեսնուած են պարիսպներ եւ բուրգերի մնացորդներ, եւ Բագրատունիներին հարստութեան կործանուելուց յետոյ չիմուած գեղեցիկ եւ բազմադրուագ մի եկեղեցու տաւրակը: Այս քարածայրը կոչուած է՝ « Դըզ-ղալա » (Աղջկայ բերդ): — Այլ եւս աչքերդ բարձրացնելով գէպի հորիզոնը, հիանում ես բնութեան գեղեցկութեան վրայ, Հեռուն՝ երևում է ծերունի, սպիտակահար Մասիսը, այս կողմում՝ Արագածի սեպ ծայրերը, նոյնպէս ձիւնապատ, այն կողմում՝ Կողբայ տաճրը, աւելի մօտ՝ Ալաջայի լեռները:

Պարտապառ Բեխենց վանքի փոքրիկ բայց ջուխտակ սիրունիկ մատուռները պահապան թողնելով Ախուրեանին, գնում ես ծնրադեղու մօտակայ ու Գր. Լուսաւորչի պատկերների առաջ: Այս եկեղեցին էլ, —

որի արտաքին քանդակներն ու դարդերը հիացնում են այցելուներին, — չիմուած է Բագրատունիների հարստութիւնից յետոյ, 1215 թուին, եւ մի միայն այստեղ է որ պատարագ են անում այժմ:

Անին մեր Բագրատունի թագաւորների ամրանիստ եղած է 83 տարի միայն, 961 թուից մինչեւ 1044 թ. այսինքն՝ Աչոտ Գ-ից մինչեւ տաւրաբախ Գագիկ Բ-ը: Այնուհետեւ Անին անցել է Յոյների, Պարսիկների, վրացիների եւ թաթարների ձեռքը, մինչեւ որ Լանգթամուրի արչաւանքները բոլորովին աւերելն եւ ամալացրին այս չքնաղ քաղաքը, 1387 թուին:

Le voyageur ou le pèlerin, soit à cheval, soit en voiture ou bien à pied, avant d'arriver à cette ville en deuil, fixe ses yeux vers ce côté avec mille réflexions ; il est impatient ; il tient à la voir — au moins la voir pour le moment — de loin, on ne sait si c'est pour éprouver un contentement intérieur ou pour satisfaire son envie de plusieurs années. C'est un sentiment ardent, un désir inexplicable, qui brûle, qui épuise les cœurs de tous les Arméniens et même ceux des voyageurs étrangers... Et voici que vos compagnons crient « ANI ! » On aurait dit que c'était une bombe qui éclatait tout d'un coup, ou bien un courant électrique qui traversait

vos corps. Vous tremblez ; le cours régulier de votre respiration est altérée ; votre cœur bat ; vos nerfs se ramollissent ; vous êtes très ému, et vos yeux commencent à être mouillés par l'humidité des larmes ; vous n'êtes plus maître de vous ; les larmes que vous reteniez d'abord, vous les laissez couler, glisser sur vos joues. Vous pleurez, comme un enfant, en face de ces murailles écroulées, de ces bâtiments à moitié détruits et de ces amas de pierres moussues, qui réveillent en vous des souvenirs fort anciens.

Vous faites alors tous vos efforts pour y arriver le plus vite possible ; vous poussez votre cheval en lui lâchant les guides, en lui donnant des coups d'étriers sur les flancs ; ou bien vous commandez à votre cocher, vous le priez, en lui faisant des promesses. Vous avez tant envie de la voir le plus vite possible, que la marche rapide de votre cheval ou le roulement hâtif de votre voiture vous paraissent lents ; vous désirez — au moins pour quelques minutes — avoir des ailes pour voler, vous approcher vite,

approcher et tâter de vos propres mains les murs blessés de cette ville en deuil. Vous mettez pied à terre; vous avancez d'un pas tremblant. Ici l'église à deux étages de « *Nakhr'dji* », c'est-à-dire du Berger; là, le haut piédestal d'une croix disparue; d'un autre côté, des restes de ruines, et de l'autre une chapelle transformée aujourd'hui en fenil. Vous arrivez enfin aux murailles, haletant et fatigué. Vous entrez par la porte extérieure; vous baisez de vos lèvres ardentes et passionnées les tours déjà échauffées et brûlées par le soleil, et la porte principale, dont les pierres sont mises à nu à tous les vents.

L'aspect d'Ani est très triste quand on le regarde par la porte principale de la ville...

Il n'y a ni rues, ni arbres, ni fleurs; vous n'y entendez pas même le gazouillement des oiseaux errants; vous n'y voyez que des ronces et des broussailles, des reptiles et des serpents, qui montrent leurs têtes peureuses

du milieu des pierres pointues dispersées dans la ville et du milieu des amas de pierres indiquant les traces des bâtiments. Ce sont les seuls habitants d'Ani, depuis le commencement du XVe siècle, sans compter le séjour temporaire de quelques nomades Kurdes.

En face de vous il y a une construction élevée, vaste, grandiose et haute, sur laquelle sont perchés des hiboux; vous entendez de loin leurs gémissements et leurs cris de lamentations qui vous donnent des frissons, au lieu d'écouter des alleluias et des cantiques agréables, adressés à Dieu. Le dôme est tombé; elle vous fait l'impression d'une belle fille décapitée: c'est la Cathédrale, fondée en 980 par le roi arménien Sembat, et achevée en 1001 par la reine Catranide, sous la surveillance de l'architecte arménien Tiridate, qui a reconstruit plus tard le dôme de Sainte-Sophie de Constantinople.

Un peu plus loin, une tour qui a servi tantôt d'observatoire et tantôt

de minaret, attire votre attention. Le bâtiment dont le minaret fait partie s'appelle et « Katholikosat » et « Mosquée » ; mais il paraît que c'était le Tribunal d'Ani.

Il y a à votre gauche, sur la hauteur de Tzaghkadzor, un petit édifice à dôme pointu : l'église de Saint-Grégoire de la famille Apoughamrian, fondée à la fin du Xe siècle par le même Tiridate, aux frais du prince pahlavide Grégoire.

Un autre édifice à votre gauche, du côté de Glidzor, vous paraît étrange par sa coupole de style byzantin : c'est l'église du Saint-Sauveur, bâtie au XIe siècle aux frais du *marzban* (gouverneur) Aplgharip, fils du susdit Grégoire.

Au milieu se trouve l'église des Apôtres, dont il ne reste que deux murs, mais dont le porche présente de magnifiques arabesques. Il est probable que cette église aussi a été construite par les Pahlavides.

Il y a une autre tour octogone entre l'église cathédrale et celle des Apôtres. Elle n'est plus debout. Elle est couchée sur la voie nouvellement ouverte. Elle était sans doute plus importante que la précédente, car elle est plus grande et placée au milieu de la ville.

Avant de s'approcher de tous ces monuments, vous remarquez à votre gauche, sur le chemin allant à la porte de l'zaghkadzor, une église géorgienne, qui vous rappelle la domination de ce peuple.

Autour de vous une foule d'huileries, construites de grosses pierres et de dalles ; vous vous croyez tout d'abord dans des constructions cyclo-péennes, dans des tombeaux préhistoriques ou des dolmens ; mais après quelques pas vous voyez qu'elles sont bâties auprès des églises, pour fournir à ces dernières l'huile à brûler.

Au loin, une colline qui s'avance vers la rivière Akhourean (Arpa-Tchaj), dominant d'un côté l'Akhorean et de l'autre Tzaghkadzor, vous

montre ses côtes brisées par les coups de siècles et de mains cruelles. De grands débris de murs, tombés et roulés des bâtiments, y sont entassés l'un sur l'autre. On voit encore sur la même colline des églises à moitié ruinées, des traces d'habitations, et les restes d'un palais tout-à-fait démoli. Cette colline s'appelle la Citadelle. C'est certainement l'acropole d'Ani, bien qu'aujourd'hui elle n'ait aucune ressemblance avec l'Acropole d'Athènes. C'est là qu'a été fondé primitivement Ani, puisque là j'ai eu la chance de trouver, sur le mur d'une église, la plus ancienne inscription arménienne connue jusqu'à présent. C'est là que se sont installés plus tard les curpalates envoyés en Arménie par les empereurs byzantins, comme je le suppose d'après un fragment d'inscription grecque que j'y ai trouvé. C'était là que se trouvaient sans doute le palais, le trésor, la bibliothèque et les sépulcres des Bagratides.

La construction appelée par certains historiens et voyageurs modernes

« *Le palais des Bagratides* », se trouve à l'extrémité de Tzaghkadzor et des murailles du nord. Elle est composée de trois étages, et a l'air plutôt d'une caserne que d'un palais. L'entrée, qui vous remplit d'admiration, est ornée d'arabesques et de dessins formés par des pierres de différentes couleurs.

Malheureusement, pas une lettre, pas une mention !

En passant devant l'église de Saint-Grégoire, susmentionnée, vous montez à la Citadelle. De là vous donnez un coup d'œil aux endroits où vous êtes déjà allé et à ceux que vous allez visiter. Oh ! c'est triste et en même temps admirable ce panorama qui s'étend devant vous ! Voilà ces murailles et ces tours que vous avez baisées. Voilà, vers votre droite, une porte non loin de la porte principale : c'est la Porte de Dowin ; tandis que vers votre gauche se trouve, entre deux grandes tours, la Porte de Kars. Plus loin, en dehors des murailles, vous voyez le village turc nommé Ani,

dont les habitants cultivent actuellement des légumes dans la vallée de Tzaghkadzor. Vous voyez aussi « l'église du Berger ».

Sur les deux côtés de la vallée de Tzaghkadzor, ainsi que dans la vallée de l'Akhoulean, vous voyez des grottes artificielles, des habitations et des boutiques à deux et à trois étages taillées dans le tuf volcanique.

La vallée d'Akhoulean forme devant vous un abîme profond et effrayant ; la rivière court très rapidement, tantôt en murmurant et tantôt en grondant, en se heurtant aux pierres roulées de haut en bas ; il vous semble qu'elle se plaint. Vous y voyez aussi le vieux pont écroulé qui écoute les soupirs de son ami l'Akhoulean. Il a comme témoin le monastère de Bekhentz, qui regarde tout du haut du rocher et qui semble en faire part à l'église de St-Grégoire l'Illuminateur, autrement dite « *Nakhshli* », dont le dôme est à peine visible d'ici, bien qu'elle ne soit pas loin de Bekhentz. Dans la même vallée, mais un peu plus près que les précédents, on voit

sur un rocher d'accès difficile des restes de murailles, de tours et les ruines d'une magnifique église bâtie après la chute de la dynastie des Bagratides arméniens. Ce rocher isolé s'appelle Qyz-qaleh ou bien Ghyz-ghala (la forteresse de la jeune fille).

En levant maintenant les yeux vers l'horizon, vous admirez la beauté de la nature. Vous voyez au loin le vieil Ararat aux cheveux blancs ; ici les pics d'Aragatz (Alagheuz), pareillement couverts de neige, la les monts de Koghb ; tout près les monts d'Aladjia.

Laissant l'Akhoulean à la garde des deux belles petites chapelles du monastère de Bekhentz entouré de murailles, vous allez vous agenouiller devant les images de l'église voisine de Saint-Grégoire l'Illuminateur, dont les sculptures extérieures vous ravissent d'admiration. Cette église aussi a été bâtie après la chute de la dynastie des Bagratides, en 1215 ; c'est ici qu'aujourd'hui on célèbre la messe.

Ani fut la capitale des Bagratides arméniens 83 ans seulement, de 961 à 1044, c'est-à-dire d'Ashot III jusqu'au malheureux Gagik II. Après cela Ani tomba aux mains des Grecs, des Persans, des Géorgiens et des Tatars jusqu'au moment où Timour saccagea complètement cette charmante ville en 1387.

K. J. BASMADJIAN, O.

Paris, le 1er Mai 1904.

112, Boulevard Rochechouart. PARIS

ԲԱՑՄԱԴՅԱՆ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բ Ա Ն Ա Ս Է Ր
ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

Պատկերագրող

Ա. Մ. Ա. Թ. Ե. Ր. Թ. Ի.

Ա. « Բանասէր » կը հրատարակէ ազգային յառաջդիմութեան վերաբերեալ խմբագրական տեսութիւններ.

Բ. Բանասիրական յօդուածներ՝ ազգային պատմութեան եւ մասեւորագրութեան վերաբերեալ.

Գ. Օտարազգի նշանուոր հանճարներու պրուածոց թարգմանուածութիւններ.

Դ. Հայ աշխարհադրական եւ աղագրական յօրւածներ.

Ե. Նոր հրատարակուած գրքերու վրայ փնտրատական տեղեկու-
թիւններ.

Զ. Լեզու արանական եւ ստուգարանական յօրւածներ.

Է. Ազգային լրագրութեան մէջ տեւնուած կարեւոր յօրւածներու
վրայ գիտողութիւններ.

Ը. Գիտական նորութիւններ.

« Բանասէր »ին կ'աշխատակցին յայտնի գրողներ թէ' կովկասէն
եւ թէ' Տաճկաստանէն :

Բաժանորդագրին է տարեկան **15** ֆր. — **6** րուրի — **3** գոլար :

Մեր հասցէն է՝ Basmadjian

H2, Bd. Rochechouart. Paris (18°)

1. Մայր եկեղեցի — Église cathédrale.
2. Առաքելոց » — » des Apôtres.
3. Տիրամօր » ? — » de la Mère de Dieu ?
4. Լուսաւորչի » — » de St. Grégoire l'Illuminateur.
5. Ապուղամբենց » — » de la famille Apoughamrian.
6. Փրկչի » — » du Sauveur.
7. Տասնանկիւնի » — » décagone.
8. Գեղակերտ » — Magnifique église.
9. Դըզ-Դալայի » — Église de Qyz-qaleh.
10. Աւերած » — » ruinée.
11. Հնազոյն » — » très-ancienne.
12. Վիմար » — » taillée dans le roc.
13. Բեխենց վանք — Monastère de Bekhentz.
14. Դատարան ? — Tribunal ?
15. Քանդած աշտարակ — Tour démolie.
16. Փոքրիկ մատուռ — Petite chapelle.
17. Զօրանոց ? — Caserne ?
18. Բաղանիք — Bains.
19. Արտաքին և ներքին պարիսպ — Doubles murailles.
20. Միաշար պարիսպներ — Simples murailles.
21. Աւագ դուռն — Porte principale.
22. Կարսայ դուռն — Porte de Kars.
23. Կամրջադուռն — Porte du pont.
24. Դռներու հետքեր — Traces de portes.
25. Կիսավործան բուրգեր — Tours à moitié ruinées.
26. Բուրգերի ներքին մասեր — Substructions de tours.
27. Կամուրջ — Pont.
28. Կամրջի հետք — Traces d'un pont.
29. Կամարակապ սանդուղք — Escalier voûté.
30. Զիծահանք — Huilerie.
31. Ստորերկրեայ Անիի մուտքը — Entrée de la ville souterraine.
32. Հանքային աղբիւր — Source minérale.
33. Հուն Ախուրեանի — Gué de la rivière.
34. Ուխտատեղի — Lieu de pèlerinage.
35. Գերեզմանոց Անիի — Cimetière d'Ani.
36. Միջնաբերդ — Citadelle.

0009312

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0009312

2p

100

100